

علی پورعلیرضا توتکله
کارشناس ارشد برنامه‌ریزی درسی

اشاره

در شماره قبل، به ده ویژگی عمده دانش‌آموزان دوره ابتدایی اشاره کردیم و درباره برنامه‌ریزی درسی در دوره ابتدایی سخن گفتیم. در این مقاله ویژگی‌های دانش‌آموزان دوره متوسطه و برنامه‌ریزی درسی در دوره متوسطه را مورد بحث قرار داده‌ایم.

ویژگی‌های خاص دانش‌آموزان

راهنمای کار معلمان و برنامه‌ریزان درسی

ویژگی‌های دانش‌آموزان ابتدایی و متوسطه، برنامه‌ریزی درسی ابتدایی، برنامه‌ریزی درسی متوسطه.

ویژگی‌های دانش‌آموزان دوره متوسطه

پس از طی دوران ابتدایی و پشت سر گذاشتن آن، کم‌کم علائم بلوغ در کودک ظاهر می‌شود و شروع مرحله نوجوانی نزدیک می‌شود. این دوره با مراحل قبل یعنی کودکی، کاملاً متفاوت است، زیرا در این مرحله تأثیر عوامل بلوغ از نظر روانی، ظهور رفتارهای پیچیده‌ای را در فرد موجب می‌شود. بدین نحو که طرز رفتار نوجوان با ظاهر شدن خواسته‌های متعدد و مربوط به زندگی جمعی و به ویژه بریدن از کودکان و سعی در پیوستن به بزرگسالان، به طور سریع و گسترده تغییر می‌کند. در این دوره، تغییرات جسمانی نیز ایجاد می‌شود که مرحله نگرانی برای نوجوانان است. این نگرانی از نداشتن آگاهی لازم از تغییرات و تحولات جسمانی ناشی می‌شود. نوجوان به هیچ وجه خود را سرنوشت‌ساز و مسئول خویش نمی‌داند و به دنبال مسائل و عواملی است که خوش‌حالش کند. بدین جهت سعی دارد محبوب والدین خود باشد. این وابستگی عاطفی باعث می‌شود او به خاطر دوست داشته شدن از طرف والدین یا معلماتش، کار بیشتر و بهتری انجام دهد، اما به تنهایی قادر به انجام امور و وظایف خود نیست. لذا دوست دارد به او کمک شود. کمک معلمان و والدین به نوجوان، به خصوص در انجام تکالیف و وظایف، موجب پی بردن او به اهمیت کارش می‌شود. این مرحله، دوره مهم بازسازی

سراغاز

برنامه درسی، مجموعه قواعد و ضوابطی است که به مجموعه عوامل و عناصر مرتبط با یادگیری، منطق و سازمان می‌دهد. همه دوره‌های تحصیلی که در برنامه‌های زمان‌بندی متجلی می‌شوند، اهمیت خاصی دارند و برای رسیدن به اهداف خاصی تدوین و طراحی شده‌اند. فرایند یادگیری در هر دوره تحصیلی با عوامل گوناگون ارتباط دارد. نقش معلم، ارتباط متقابل دانش‌آموزان، وسایل کمک‌آموزشی، فضای یادگیری، مهارت و توانایی‌های یادگیرنده و محتوای برنامه درسی، از جمله عواملی هستند که هر کدام به گونه‌ای خاص در یادگیری مؤثرند. یادگیرنده محور فرایند یادگیری و آموزش تلقی می‌شود و به همین دلیل، برنامه‌ریزان قبل از هر چیز باید آگاهی و اطلاعات لازم را درباره یادگیرندگان به دست آورند و با ابعاد متفاوت رشد شخصیت آن‌ها آشنا شوند. کسب اطلاعات در مورد خصوصیات و ویژگی‌های عمومی و اختصاصی یادگیرنده، از جمله اقداماتی است که برنامه‌ریز باید صورت دهد.

کمک معلمان و

والدین به نوجوان،

به خصوص در انجام

تکالیف و وظایف،

موجب پی بردن او به

اهمیت کارش می‌شود

شخصیت اجتماعی نوجوان است که با او در دوران پسین زندگی همراه خواهد شد. در این جا اهمیت نقش مدرسه در توازن بخشیدن و کمک به رشد شخصیت نوجوان در دو جهت جسمی و رفتاری کاملاً مشهود است.

شروع آموزش متوسطه، هم‌زمان با آغاز دوره نوجوانی هم‌زمان است که در جریان رشد و تکامل افراد، بحرانی‌ترین دوره حیات آدمی است و مرحله تغییرات و تحولات بسیار حاد و عمیقی است که کودک را از بزرگسال جدا می‌کند. دوره متوسطه از دوره‌های خیلی مهم، حساس و مؤثر در زندگی فردی و اجتماعی آدمی است. دوره‌ای است که به علت وضع زیستی، اجتماعی، عاطفی و روانی دانش‌آموزان، با سایر دوره‌های تحصیلی مشترکات و تفاوت‌هایی دارد و دارای طیف وسیع و گسترده‌ای است که دوران نوجوانی را دربرمی‌گیرد و در نهایت در انتهای این طیف، به دوران جوانی می‌رسد.

در دوره متوسطه، قسمت اعظم توانایی‌ها و استعدادها اختصاصی نوجوانان، بروز می‌کند و شکوفا می‌شود. قدرت و توان یادگیری، به حد اعلا خود می‌رسد، دقت و کنجکاوی، گرایش

و جهت معینی پیدا می‌کند و مسائل جدید زندگی مانند انتخاب رشته، انتخاب و به دست آوردن شغل، ازدواج و اداره خانواده، گرایش به مرام و مسلک و غیره، ذهن و اندیشه جوانان و نوجوانان را به خود مشغول می‌کند و آن‌ها به تدریج به مرحله ادراک ارزش‌های اجتماعی، اقتصادی، اخلاقی و معنوی دست می‌یابند. از این رو، این دوره در نظام‌های تعلیم و تربیت جهان، ارزش و اهمیت زیادی دارد.

دوره متوسطه از لحاظ مبانی زیستی، فلسفی، اجتماعی و روانی، دوره بسیار مهمی است، که به برنامه‌ریزی جامع و دقیق نیاز دارد. دوره متوسطه دوره‌ای

در دوره متوسطه،
قسمت اعظم
توانایی‌ها و
استعدادهای
اختصاصی نوجوانان،
بروز می‌کند و شکوفا
می‌شود

است که آموزش عمومی را به آموزش عالی پیوند می‌دهد و گروه کثیری را برای ورود به جامعه، بازار کار و کسب شغل و درآمد مهیا می‌کند. از این رو، هر نوع خلل و نارسایی در برنامه‌های آموزشی و تربیتی این دوره و چگونگی اجرای آن، مستقیماً بر عملکرد و کیفیت هر دو حلقه آموزشی (عمومی و عالی) تأثیر منفی بسیاری خواهد گذاشت. بنابراین، در برنامه‌ریزی درسی دوره متوسطه، باید به همه عوامل، مسائل و مشکلات مربوط به رشد و تکامل نوجوانان و احتیاجات آن‌ها، کاملاً توجه شود.

برنامه‌ریزی درسی در دوره متوسطه

برنامه‌ریزی درسی و موضوعات و محتوای درسی در دوره متوسطه باید با تحولات و تغییرات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی جامعه ارتباط نزدیک و مستقیم داشته باشد، زیرا در این دوره، هم دانش‌آموزان از نظر جسمانی، روانی، ذهنی و عقلی خود را آماده ورود به جامعه و ایفای نقش‌های اجتماعی می‌بینند، و هم جامعه از آن‌ها انتظار دارد که توانایی و مهارت نسبی در انجام امور و وظایف سیاسی، اجتماعی و اقتصادی را کسب کنند.

محتوای برنامه‌های درسی در این دوره، باید از نوآوری‌ها و ابتکارات فکری دانش‌آموزان حمایت کند و زمینه‌ها و امکانات لازم رشد را نیز برای آن‌ها فراهم آورد. دانش‌آموزان دوره متوسطه قادرند از طریق مطالعه، تفکر، جست‌وجو و تحقیق، راه و روش‌های جدید و تازه‌ای برای حل مسائل و مشکلات و انجام امور و وظایف اجتماعی بیابند. آن‌ها می‌توانند موضوع و مسئله‌ای را برای خود تعیین و انتخاب کنند و برای حل آن به مطالعه و تحقیق پردازند. و برنامه درسی باید این امکان را برای دانش‌آموزان این دوره به خوبی مهیا سازد.

روش‌های برخورد با مسئله

**روش‌های برخورد با
مسئله در برنامه‌های
درسی دوره متوسطه
باید استدلالی باشد**

در برنامه‌های درسی دوره متوسطه باید استدلالی باشد و محتوای آموزشی و موضوعات درسی باید طوری انتخاب شود که امکان و فرصت استدلال، استنتاج و سایر فعالیت‌های ذهنی سطوح بالاتر حیطه شناختی را برای همه دانش‌آموزان فراهم کند. دانش‌آموزان این دوره، از تفکر انتزاعی برخوردارند و پیام‌های یکطرفه و القایی را به سختی می‌پذیرند. بنابراین، ضروری است برنامه‌های درسی و محتوا و موضوعات آموزشی، به گونه‌ای تهیه و تدوین گردد، که بتواند به خوبی آن‌ها را اقناع کند. همچنین محتوای برنامه درسی در این دوره باید به روش‌های تدریس فعال از جمله روش بحث گروهی توجه کند، زیرا بحث گروهی و شرکت در فعالیت‌های جمعی، از علاقه‌های مهم دانش‌آموزان در این دوره است. تأکید بر هویت فرهنگی نیز باید در محتوای برنامه درسی پیش‌بینی شود، زیرا دانش‌آموزان دوره متوسطه در معرض کسب هویت فرهنگی خودی و یا از دست دادن آن هستند. بسیاری از خودباختگی‌ها و وابستگی‌های فرهنگی، در این دوره اتفاق می‌افتد. بنابراین، باید از طریق محتوای درسی، بین دانش‌آموزان و فرهنگ حاکم بر جامعه، رابطه محکم و مطمئنی به وجود آید. محتوای برنامه‌های درسی باید در دانش‌آموزان دوره متوسطه، نگرش انتقادی به وجود آورد، زیرا آنان می‌توانند و تمایل دارند، که از مسائل و موضوعات متفاوت از جمله محتوای برنامه درسی و دروس انتقاد کنند و از سودمندی کاربرد آن‌ها در زندگی اطمینان حاصل کنند.

در محتوای برنامه درسی این دوره، باید بین آموزش عمومی و تخصصی تعادل و هماهنگی وجود داشته باشد. دوره متوسطه ضمن آماده کردن دانش‌آموزان برای زندگی، آنان را برای ورود به مراحل بالاتر تحصیل نیز آماده می‌کند. به همین دلیل، محتوای آموزش‌های عمومی و تخصصی در هر یک از مواد درسی، باید ارتباط لازم و منطقی را با یکدیگر داشته باشند. علاوه بر این، محتوای برنامه درسی باید آمادگی دانش‌آموزان را برای ورود به دوره بزرگسالی در نظر بگیرد، زیرا یکی از اهداف بسیار مهم آموزش و پرورش دوره متوسطه، توانا کردن فرد برای ورود به دوره بزرگسالی، انتخاب شغل، ازدواج و اداره خانواده است.

محتوای آموزشی و برنامه‌های درسی، باید مفاهیم و مهارت‌هایی را در بر گیرد که بتواند توانایی‌های مرحله بلوغ را در دانش‌آموزان به وجود آورد. محتوای برنامه درسی باید به سلامت جسمی، روانی، عاطفی و اجتماعی دانش‌آموزان نیز توجه داشته باشد. نوجوان در این دوره، در شرایط بسیار حساس و بحرانی به سر می‌برد و نیاز است که از طریق روابط تربیتی سالم و محتوای آموزشی مناسب و مؤثر، زمینه لازم برای سلامت جسمی و روانی او فراهم شود. در این دوره به دلیل رویداد بلوغ، تغییراتی همه جانبه در تمامی ابعاد شخصیت نوجوان به وجود می‌آید و در حقیقت نوعی عدم تعادل در عواطف و روح و روان او ایجاد می‌شود. بنابراین، محتوای برنامه درسی و موضوعات آموزشی، باید ضمن دادن اطلاعات و آگاهی‌های لازم به نوجوانان، به تدریج به برقراری تعادل روانی، عاطفی و اجتماعی آن‌ها کمک کند. معمولاً جامعه به افرادی نیازمند است که بتوانند با خود و دیگران به صورت اصولی و منطقی ارتباط برقرار کنند و از عهده زندگی سالم و عادی برآیند. از این رو، برنامه‌های درسی و محتوای آموزشی در دوره متوسطه، باید چنین شرایط

- منابع**
۱. شکوهی، غلامحسین (۱۳۶۸). **تعلیم و تربیت و مراحل آن**. چاپ شانزدهم. آستان قدس مشهد.
  ۲. عسکریان، مصطفی (۱۳۶۶). **سازمان و مدیریت آموزش و پرورش**. چاپ سوم. امیرکبیر تهران.
  ۳. عسکریان، مصطفی (۱۳۶۸). **جامعه‌شناسی آموزش و پرورش**. طوس. تهران.
  ۴. موسی پور، نعمت‌اله (۱۳۸۲). **مبانی برنامه‌ریزی آموزش متوسطه**. مشهد: آستان قدس مشهد.